

УДК 376-056:37.015.3

**ФОРМУВАННЯ У ФАХІВЦІВ НАВИЧОК КОМПЕТЕНТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З
ПОЛІСИСТЕМНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГІВ
КОМПЕТЕНТНОГО БАТЬКІВСТВА У КОРЕКЦІЙНИХ ТАБОРАХ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ
ЗАКЛАДАХ**

Г.М. Хворова

Стаття присвячена практичним питанням формування у фахівців навичок компетентної взаємодії з батьками дітей з полісистемними порушеннями розвитку (аутизм, ДЦП) під час проведення тренінгів компетентного батьківства у корекційних таборах та реабілітаційних закладах. Розкриті зміст та цілі адаптації Методики Незавершених Ситуацій (МНС) для діагностики і формування компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку. Показано, що компетентність батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку складається з трьох складових: взаємодія з дитиною, взаємодія з навколишнім середовищем, забезпечення якості життя одного з батьків. Розкрито зміст тренінгів батьківської компетентності за Методикою Незавершених Ситуацій (МНС), що мають на меті формування всіх трьох складових батьківської компетентності, достатня сформованість яких дасть батькам дітей з полісистемними порушеннями розвитку можливість у майбутньому

правильно оцінювати свої проблеми та знаходити ресурси для їх вирішення, будувати конструктивні стосунки з оточуючим середовищем, уникати «батьківського вигорання» та необгрунтованого домінування та патерналізму по відношенню до себе. Описані реальні проблемні ситуації, запропоновані фахівцями під час тренінгів компетентного батьківства та висновки та рекомендації, визначені під час обговорення. Наведено узагальнення умов ефективного сприяння компетентному батьківству в реабілітаційному закладі, оцінювання короткострокових та прогнозування довгострокових результатів тренінгів батьківської компетентності.

Ключові слова: діти з полісистемними порушеннями розвитку, батьківська компетентність, взаємодія з дитиною, взаємодія з навколишнім середовищем, забезпечення якості життя, Методика Незавершених Ситуацій, тренінг компетентного батьківства.

ФОРМИРОВАНИЕ У СПЕЦИАЛИСТОВ НАВЫКОВ КОМПЕТЕНТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С РОДИТЕЛЯМИ ДЕТЕЙ С ПОЛИСИСТЕМНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РАЗВИТИЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ТРЕНИНГОВ КОМПЕТЕНТНОГО РОДИТЕЛЬСТВА В КОРРЕКЦИОННЫХ ЛАГЕРЯХ И РЕАБИЛИТАЦИОННЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Г.М. Хворова

Статья посвящена практическим вопросам формирования у специалистов навыков компетентного взаимодействия с родителями детей с полисистемными нарушениями развития (аутизм, ДЦП) во время проведения тренингов компетентного родительства в коррекционных лагерях и реабилитационных учреждениях. Раскрыты содержание и цели адаптации Методики Незавершенных Ситуаций (МНС) для диагностики и формирования компетентности родителей детей с полисистемными нарушениями развития. Показано, что компетентность родителей детей с полисистемными нарушениями развития состоит из трех составляющих: взаимодействие с ребенком, взаимодействие с окружающей средой, обеспечение качества жизни родителя. Раскрыто содержание тренингов родительской компетентности по Методике Незавершенных Ситуаций (МНС), имеющих целью формирования всех трех составляющих родительской компетентности, достаточное сформированность которых даст родителям детей с полисистемными нарушениями развития возможность в будущем правильно оценивать свои проблемы и находить ресурсы для их решения, строить конструктивные отношения с окружающей средой, избегать «родительского выгорания» и необоснованного доминирования и патернализма по отношению к себе. Описаны реальные проблемные ситуации, предложенные специалистами во время тренингов компетентного родительства и выводы и рекомендации, сформулированные во время обсуждения.

Ключевые слова: дети с полисистемными нарушениями развития, родительская компетентность, взаимодействие с ребенком, взаимодействие с окружающей средой, обеспечение качества жизни, Методика Незавершенных Ситуаций, тренинг компетентного родительства.

THE FORMATION OF COMPETENT PROFESSIONALS SKILLS OF INTERACTION WITH PARENTS OF CHILDREN WITH MULTISYSTEM DEVELOPMENTAL DISORDERS IN THE TRAINING OF COMPETENT PARENTHOOD IN CORRECTIONAL FACILITIES AND REHABILITATION CAMPS

H. Khvorova

The article is devoted to practical issues of formation of competent professionals skills of interaction with parents of children with multisystem developmental disorders (autism, cerebral palsy) in the training of competent parenthood in correctional facilities and rehabilitation camps. The main part of the article disclosed the content and purpose of adaptation Methods Unfinished Situations (MUS) for the diagnosis and formation of competence of parents of children with multisystem developmental disorders. It is shown that the competence of parents of children with multisystem developmental disorders consist of three components: the interaction with the child, the interaction with the environment, the quality of life of a parent. The content of trainings parental competence by the Methods Unfinished Situations (MUS), aimed at the formation of all three components of parental competence, adequate formation which will give parents of children with multisystem developmental opportunity in the future to properly assess their problems and find resources to address them, building design relationship with the environment, avoid «parent burnout» and unjustified domination and paternalism towards him. Described real problem situations suggested by experts during the training of competent parenthood and the conclusions and recommendations identified in the discussion. In conclusion, generalizations are necessary steps and processes that are effective by promoting competent parenting in a rehabilitation facility, evaluation and forecasting short-term results of trainings parental competence.

Key words: children with multisystem developmental disorders, parental competence, interaction with the child, the interaction with the environment, quality of life, Methods Unfinished Situations, training competent parenting.

Результати аналізу наукових досліджень (С.Миронова, О.Романчук, Г.Хворова) [1;2;3] та психолого-педагогічної практики висвітили наявність суперечностей між зростаючими потребами сучасного суспільства в компетентному батьківстві при наявності полісистемних порушень (аутизм/ДЦП) дитини та недостатньою науковою розробленістю теоретичних і науково-методичних основ розвитку батьківської

компетентності; між високим рівнем вимог до сім'ї у вихованні дитини з порушеннями розвитку у зв'язку з деінституалізацією державних освітніх та соціальних послуг, впровадженням інклюзивного навчання за місцем проживання та неготовністю батьків вирішувати численні проблеми, які відрізняються від тих проблем, що мають їх родичі та друзі, які виховують дітей без порушень розвитку.

Ціль статті: науково обґрунтувати та описати процес формування в фахівців навичок компетентної взаємодії з батьками дітей з полісистемними порушеннями розвитку (аутизм, ДЦП) під час проведення тренінгів компетентного батьківства у корекційних таборах та реабілітаційних закладах, визначити методи та очікувані результати проведення тренінгів.

Вивчення та порівняння існуючих підходів до взаємодії фахівців з батьками показують, що з усіх наявних (практичний – патерналістський підхід, психотерапевтичний підхід, модель родинно-центрованого супроводу, нарративний підхід) самекомпетентнісний підхід створює міцне підґрунтя для формування та підвищення рівня власної компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку в усіх трьох її складових (взаємодія одного з батьків з дитиною, взаємодія одного з батьків з навколишнім середовищем, забезпечення якості власного батьківського життя одного з батьків (альфа) – того з батьків, на якому лежить щоденна відповідальність за життя та позитивний напрям розвитку дитини).

Методика Незавершених Ситуацій (МНС) [3], яка була адаптована нами для діагностики і формування компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку, визначає поняття батьківської компетентності як системи знань, настанов, навичок і умінь, що забезпечують батькам можливість ефективної взаємодії з дитиною. У випадку батьків дитини з полісистемним порушенням розвитку таке розуміння недостатнє та відображує лише одну компетенцію: «взаємодія з дитиною». Компетентність такого одного з батьків, яка розуміється як уміння вирішувати проблеми, що виникають в процесі виконання батьківської функції, включає ще дві компетенції: «взаємодія із зовнішнім середовищем» (зовнішнім по відношенню до діди «один з батьків – дитина») та «підтримка якості життя одного з батьків». Під якістю життя ми розуміємо рівень задоволення базових потреб людини в найбільш важливих її сферах: батьківство, подружні стосунки, професійне зростання, відпочинок та розваги. Для високої якості життя всі без виключення сфери мають бути в рівновазі. За сутністю, батьківська компетентність є здатність приймати рішення, які у довгостроковому періоді забезпечуватимуть успішний розвиток дитини та знаходити ресурси та можливості для їх реалізації.

Основна, але не єдина, ознака компетентної і ефективної батьківської поведінки – здатність забезпечити позитивний напрям когнітивного, емоційного, соціального та особистого розвитку дитини. У випадку наявності полісистемних порушень розвитку додаються 1) здатність взаємодіяти із зовнішнім середовищем, отримуючи потрібний результат і вирішуючи проблеми; 2) здатність забезпечувати якість власного (батьківського) життя. Батьківська компетентність розуміється як градуальна характеристика, змінна від низького рівня до високого. Важливим питанням при створенні методики було визначення та опис індикаторів компетентної батьківської поведінки. Завдання батьків в руслі гуманістичного підходу бачиться як сприяння всебічного розвитку дитини – її самостійності, активності, ініціативності, позитивного самосприйняття, упевненості в собі, здібності до співпраці, здатності співчувати та розуміти інших, при цьому у випадку «особливого» батьківства неможливо вирішити ці завдання без вміння грамотно взаємодіяти із зовнішнім світом, оскільки таким чином, замість активності та ін., ми матимемо симбіотичний зв'язок. Не менш важливим завданням бачиться підтримка рівноваги: батьківство – подружні (партнерські) стосунки – професійне зростання – відпочинок та розваги; без якої дуже швидко відбувається вигорання та фізичне і моральне виснаження одного з батьків, який «приніс себе в жертву». Внаслідок незадовільного рівня розвитку двох найважливіших компонентів компетентності «особливих» батьків: здібності взаємодіяти із зовнішнім середовищем, отримуючи потрібний результат і вирішуючи проблеми; здібності забезпечувати якість власного життя, неминуче западатиме і той компонент, який на сьогоднішній день помилково вважається в соціумі головним та єдиним змістом компетентності «особливих» батьків, – уміння взаємодіяти з дитиною та задовольняти її (дитини) потреби. Тому нами беруться за еталонні ті поведінкові прояви батьків, які відповідають розвитку всіх вищевказаних напрямів. Для оцінювання першої складової компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку – взаємодія з дитиною, ми аналізуємо ситуації з області взаємодії з дітьми по трьох вікових групах – дошкільників (3–6 років), школярів (7–10 років) і підлітків (11–16 років). Це виходить з припущення про те, що батьківська компетентність має свої варіації у зв'язку з віком дітей (іншими словами, діти різного віку у зв'язку з особливими завданнями свого розвитку вимагають від батьків різних умінь).

Компетенція «Взаємодія одного з батьків з дитиною»

Емпіричний аналіз проблемних ситуацій [3] дозволив виділити чотири психологічно різних типи ситуацій взаємодії батьків з дитиною. Для кожного типу ситуацій існує свій набір адекватних реакцій одного з батьків. Оскільки психологічний зміст ситуацій різниться, один з батьків повинен вміти правильно розпізнавати тип ситуації і використовувати відповідний тип компетентного реагування.

Загальна компетентність одного з батьків полягає в володінні компетенціями та в їх адекватному застосуванні – відповідно до типу ситуації. У такому випадку взаємодія дитини з одним з батьків забезпечує їй сприятливі умови для розвитку. Таким чином, модель батьківської компетентності передбачає виділення основних типів ситуацій взаємодії з дітьми і визначення відповідного ним круга конструктивних реакцій батьків, які забезпечують можливість для розвитку дитини. Такі типи ситуацій («базові типи») існують так само і у випадку, коли один з батьків здійснює взаємодію з дитиною з полісистемним порушенням розвитку, однак зміст проблемних ситуацій може суттєво відрізнятися від проблемних ситуацій у батьківській взаємодії з нормотиповими дітьми. Тому адаптація МНС потребує як виявлення типових проблемних ситуацій тих основних типів, які вже були описані в стандартній методиці з нормотиповими дітьми, так і опису додаткових типів проблемних ситуацій та алгоритмів компетентних реакцій батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку для кожного додаткового типу.

Багаторічні емпіричні спостереження дозволили нам запропонувати для використання під час тренінгу незавершені проблемні ситуації, специфічні для діагностики та формування взаємодії батьків з дітьми з полісистемними порушеннями розвитку. Будь-яка проблемна ситуація у взаємодії одного з батьків дитини з полісистемними порушеннями розвитку, може бути віднесена або до «базового типу» (проблемна ситуація за своєю сутністю можлива і у випадку батьківської взаємодії з нормотиповою дитиною, але інакше виглядає), або до специфічного, додаткового типу. В обох випадках існує певний набір умінь (компетенцій), необхідних для вирішення ситуації (для компетентного реагування)

Специфічні для батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку дошкільного віку типи проблемних ситуацій у компетенції «*Взаємодія з дитиною*»:

1. *Потреба здійснювати поступове та терпляче навчання дитини* тим навичкам та діям, які дитина в нормі засвоює з задоволенням тоді, коли прийшов час і вона до цього готова. У випадку полісистемних порушень розвитку ситуація інша.

Модель компетентного реагування: прийняти рішення про те, що зараз ви будете займатися прищепленням саме цієї навички (не треба одразу братися за багато складних справ); зібрати максимум доступної інформації по темі (обговорити проблему з фахівцями, які здійснюють корекційну роботу з дитиною; переглянути відповідну літературу; обговорити з іншими батьками, які вже мають подібний досвід та з родичами, чия думка для вас важлива); обрати вдалий час, коли ви зможете мінімум 2-3 тижні спокійно займатися вирішенням даної проблеми; виробити план дій (бажано, у письмовому вигляді) помістити його на видне місце, ознайомити з ним усіх, хто живе з вами та дитиною в одній квартирі; виробити систему заохочень для дитини; підготувати необхідні матеріали та обладнання; у випадку, якщо через 2-3 тижня ви побачите відсутність відчутних результатів ваших зусиль, оцінити доцільність їх продовження/перенесення на майбутнє.

2. *Необхідність подолання проблемної поведінки дитини.*

Модель компетентного реагування: вивчити загальну інформацію про види та функції проблемної поведінки; визначити, чому дана поведінка насправді є проблемною та яка її функція; детально описати проблемну поведінку, окреслити конкретні бажані результати корекції; виробити план дій з корекції проблемної поведінки (бажано, у письмовому вигляді) помістити його на видне місце, ознайомити з ним усіх, хто живе з вами та дитиною в одній квартирі; виробити систему заохочень для дитини; підготувати необхідні матеріали та обладнання.

Специфічні для батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку шкільного віку типи проблемних ситуацій у компетенції «*Взаємодія з дитиною*»:

1. *Відсутність в дитини мотивації до діяльності, яка на даний момент необхідна для її розвитку (навчання, спорт, самообслуговування тощо).*

Модель компетентного реагування: завжди спостерігати за дитиною в різних життєвих ситуаціях з метою визначити її вподобання для створення того середовища, що стимулює розвиток; використовувати життєві, побутові ситуації для навчання дитини, закріплення знань та вмінь, намагатися дати дитині якнайбільше нового досвіду; створити систему навчальної мотивації відповідно до віку та рухових можливостей дитини; вести відеоспостереження під час шкільних уроків, або просити асистента вчителя вести спеціальні поведінкові протоколи – для того щоб не зафіксувати моменти максимальної активності та зацікавленості дитини.

2. *Потреба в корекції проблемної поведінки дитини.*

Модель компетентного реагування: вивчити загальну інформацію про види та функції проблемної поведінки; визначити, чому дана поведінка насправді є проблемною та яка її функція; детально описати проблемну поведінку, окреслити конкретні бажані результати корекції; обрати шляхи корекції проблемної поведінки в залежності від її функції; навчати дитину ефективним способам комунікації.

Специфічні для батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку підліткового віку типи проблемних ситуацій у компетенції «*Взаємодія з дитиною*»:

1. *Необхідність допомогти дитині прийняти та адекватно оцінити самого себе, навчити налагоджувати стосунки з іншими людьми.*

Модель компетентного реагування: відверто, доступною мовою говорити з дитиною про її порушення, про обмеження та можливості; допомагати дитині усвідомити те, що в соціумі є правила, які не за яких обставин не можна порушувати; допомагати дитині усвідомити те, що в інших людей є власні інтереси, бажання та погляди, виходячи з яких вони діють.

2. *Необхідність допомогти дитині навчитися оцінювати ситуацію та приймати рішення.*

Модель компетентного реагування: описати дитині проблему, пояснити, чому її обов'язково треба вирішувати; запропонувати шляхи вирішення, зібрати необхідну для вирішення інформацію тощо; супроводжувати дитину (за її бажанням та у разі потреби) під час тих чи інших дій; дати дитині можливість самостійно прийняти рішення – з повною відповідальністю дитини за його наслідки.

Компетенція «Взаємодія одного з батьків із зовнішнім середовищем»

Компетенція «Взаємодія одного з батьків із зовнішнім середовищем» має на увазі здатність ефективної взаємодії з величезною кількістю людей, зовнішніх по відношенню до діади «один з батьків – дитина» (другий з батьків (або партнер одного з батьків), інші діти одного з батьків, батьки і інші родичі одного з батьків, друзі, сусіди, однокласники дитини та їх батьки, лікарі, педагоги, реабілітологи, представники органів державного управління, батьки інших дітей в громадських місцях) з метою вирішення різноманітних проблем з наступними цілями: забезпечення потреб самої дитини (фізіологічні потреби, потреби в лікуванні, реабілітації, навчанні, потреби в якісному дозвіллі і спілкуванні з однолітками, в професійній орієнтації і так далі); забезпечення якості власного життя одного з батьків (альфа).

Специфічні для батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку типи проблемних ситуацій у компетенції «Взаємодія з зовнішнім середовищем»:

1. *Захист прав.*

Модель компетентного реагування: оцінити і осмислити ситуацію з точки зору своїх інтересів і інтересів своєї дитини; пригадати (або з'ясувати у відповідних джерелах) права і обов'язки всіх учасників ситуації і в деяких випадках – словесно їх промовити; виконати свої обов'язки (намітити план їх виконання в майбутньому); вказати на це іншій стороні; виразити надію на виконання іншою стороною її обов'язків; оцінити міру вирішення проблеми і прийняти рішення про доцільність подальших дій.

2. *Проблема небажаного спілкування*

Модель компетентного реагування: ввічливо давати зрозуміти, що не потребуєте порад, роблячи наголос на ключовому слові: «Дякую, ми маємо лікаря», «Я не обговорюю це з сторонніми людьми»; не підтримувати неприємні для себе розмови, не задовольняти нездорову цікавість; не дозволяти ображати себе та дитину.

Компетенція «Здатність забезпечувати якість власного життя»

Емпіричний досвід показує, що можливості формування цієї компетенції безпосередньо залежать від сформованості двох попередніх: здібності взаємодії одного з батьків з дитиною і здатності взаємодії одного з батьків із зовнішнім середовищем. Проблемні ситуації в цьому розділі відображають ті моменти в житті одного з батьків дитини з полісистемними порушеннями розвитку, на якому лежить вся повнота відповідальності за дитину (зазвичай, це мати), в яких один з батьків стоїть перед вибором – спробувати поліпшити якість власного життя, або в черговий раз «принести себе в жертву».

Модель компетентного реагування: оцінити і осмислити ситуацію з точки зору своїх інтересів і інтересів своєї дитини (у тому числі – і в довгостроковій перспективі); якщо на перший погляд ці інтереси протирічають один одному, то співвіднести кількісно ваші можливі «виграші» та можливі «втрати» для дитини; в разі значної переваги ваших «виграшів» прийняти позитивне рішення; оцінити наявні ресурси для реалізації своїх планів, при необхідності залучити додаткові ресурси, тимчасово передати свою відповідальність за дитину на відповідальну особу, яка також має обов'язки по відношенню до дитини; отримати максимальний ефект з тих змін, на які ви зважилися ради підвищення якості свого життя; оцінити ефект для себе та дитини, зробити висновки на майбутнє.

З метою підвищення рівня компетентності батьків, в реабілітаційних закладах та корекційних таборах проводяться навчальні семінари-тренінги з використанням Методики Незавершених Ситуацій (МНС). Під час тренінгу з групою батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку проробляються наступні питання: що таке компетентність одного з батьків дитини з порушенням розвитку (аутизм/ДЦП) та компетентнісний підхід до взаємодії батьків з дитиною; психологічні стадії (заперечення, гнів, «торгівля», прийняття), через які проходять батьки, їх тривалість, конструктивна та деструктивна роль, значення для компетентного батьківства; сутність та значення батьківської рівноваги (батьківство – професійна реалізація – подружні/партнерські стосунки – дозвілля /хобі), чому ми повинні до неї прагнути; роль та завдання сенсорного, розумового, фізичного, морального, естетичного батьківського

виховання дитини з аутизмом /ДЦП; рівні та складові частини батьківської компетентності; методика Незавершених Ситуацій (МНС) у формуванні компетентного батьківства дітей з аутизмом /ДЦП.

Тренінг проводитиметься в групах по 8-10 батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку, розподілених відповідно до віку дітей: дошкільний/шкільний вік або шкільний/підлітковий вік. Батькам буде запропоновано по одній ситуації з кожної із складових батьківської компетентності (взаємодія з дитиною, взаємодія з середовищем, забезпечення якості власного життя) . Їм буде потрібно описати найкращу, «вірну» з їх точки зору реакцію на кожну ситуацію. Оцінювання рівня компетентності батьків відбувається шляхом співставлення їх відповідей з еталонними, що відображається у спеціальному протоколі. Потім тренер повідомляє батькам про те, що кожну проблемну ситуацію можна проаналізувати та віднести до того чи іншого їх типу, а на кожному тип, в свою чергу, існує свій алгоритм, модель компетентного реагування, тобто – тої, що приведе проблему до вирішення, а також – найбільше сприяє розвитку дитини та корекції порушень цього розвитку. Батьки, маючи ці алгоритми перед очима, за допомогою тренера опрацюють проблемні ситуації усіх типів, у тому числі – з програванням ситуацій у парах, де один з учасників виконує роль дитини (або будь-якої іншої людини, з якою взаємодіє один з батьків) а інший учасник – роль одного з батьків. По закінченні тренінгу відбувається оцінювання змін у рівні компетентності батьків.

Під час проведення тренінгів, за нашими спостереженнями, батьки (так саме як і фахівці, які теж беруть участь в тренінгу) відчують наступні труднощі, які наочно демонструють, які саме перешкоди мають місце на шляху до збільшення батьківської компетентності: нездатність правильно формулювати проблему (правильно сформульована проблема має вирішення); незрозуміння того, що таке алгоритм вирішення проблеми та як ним користуватися; невміння коректно визначати «приналежність» проблеми до того чи іншого учасника партнерської взаємодії (дана проблема є проблемою закладу (чи конкретного фахівця), а компетентний один з батьків може сприяти її вирішенню, але не повинен брати її на себе, чи навпаки – це проблема одного з батьків (родини), а заклад (фахівець) своєю компетентною діяльністю сприяє її рішенню); невміння відносити проблему до однієї з складових батьківської компетентності – взаємодія з дитиною, взаємодія з зовнішнім середовищем, забезпечення якості батьківського життя (що важливо для обрання правильного алгоритму вирішення); нездатність наводити приклади проблемних ситуацій для дітей певного віку та певної категорії (учасники тренінгу переважно формулюють ситуації для дітей дошкільного віку та в категорії «Взаємодія з дитиною», що свідчить про їх необізнаність про можливі проблемні ситуації в підлітковому віці та недостатньому розумінні сутності таких складових батьківської компетентності, як «Взаємодія з зовнішнім середовищем» та «Забезпечення якості батьківського життя»). Під час проведення тренінгу важливо приділяти увагу тим питанням та проблемним ситуаціям, які пропонуються для вирішення фахівцями закладу. Аналіз цих питань після завершення тренінгу є показовим для визначення здатності даного фахівця, та закладу в цілому, сприяти формуванню компетентного батьківства.

Приклади: Ситуація 1. Фахівець приватного реабілітаційного центру задає питання, яким чином йому слід діяти в ситуації, коли дитина на заняттях періодично демонструє проблемну поведінку, небезпечну для життя та здоров'я як її, так і інших дітей. На думку фахівця, що задає питання, цього можна було б уникнути, якби батьки погодились на медикаментозне лікування, яке традиційно призначається психіатрами у таких випадках. Батьки відмовляються від цього, пояснюючи негативним впливом ліків на внутрішні органи дитини, та стверджують, що в дитини немає проблемної поведінки, коли вона з ними. Адміністрація закладу теж уникає будь-яких дій та рішень, відповідаючи фахівцеві, що якщо він не вмє діяти в таких випадках, то він професійно непридатний до роботи з таким дітьми.

Обговорення ситуації під час тренінгу призвело до висновку, що:

- описана ситуація не є проблемною для батьків, адже не створює для них ніяких труднощів, крім психологічного тиску з боку персоналу закладу, якого вони навчилися уникати. Ситуація є проблемною для закладу, тому для вирішення проблеми потрібні дії з його боку;

- фахівцеві доцільно, у випадках, коли поведінка дитини загрожує самій дитині та іншим людям, відображати ситуацію у службовій записці на ім'я керівника закладу, де буде прояснено, чому він не може виконувати свої обов'язки за даних обставин та в наявних організаційно-педагогічних умовах;

- адміністрації закладу рекомендовано скласти договір з батьками, у якому передбачити, що у випадках проблемної поведінки дитини, вона не може отримувати освітні (реабілітаційні) послуги в закладі без залучення тьютора та проведення спеціальної програми з корекції проблемної поведінки. Ці додаткові послуги надаються за кошти батьків, а заклад зобов'язаний надати фахівців відповідної кваліфікації для надання означених послуг;

- в статут закладу рекомендовано внести відповідні зміни, які стосуються договору з батьками та відмові у наданні освітніх(реабілітаційних) послуг в тих чи інших випадках.

Ситуація 2. Фахівець загальноосвітнього навчального закладу попросив поради, щодо ситуації з дитиною з розладом спектру аутизму, яка відвідує заклад. Інклюзивна форма навчання офіційно в закладі не введена (як було з'ясовано під час обговорення ситуації). Дитиною займається бабуся, батьки перебувають в іншій країні. Педагоги закладу до особливостей дитини «вже пристосувались» (як охарактеризував фахівець, який описував ситуацію). Фахівці весь час прагнуть давати поради щодо організації поведінки дитини, її навчання, радять виконувати з дитиною домашні завдання. Бабуся, в свою чергу, справляє враження людини, яка не хоче «брати на себе забагато», оскільки вона «всього лише бабуся».

Обговорення ситуації під час тренінгу призвело до висновку, що:

– бабуся фактично є альфа-один з батьків (і погодилась на це, коли брала на себе відповідальність за дитину на час тривалої відсутності біологічних батьків), але не визнає цієї ролі та не виконує обов'язки належним чином;

– ситуація значно покращиться, якщо її оформити офіційно: ввести в школі інклюзивну форму навчання (проходження дитиною ПМПК з відповідним висновком про навчання в загальноосвітній школі за інклюзивною формою, складання для дитини Індивідуального плану розвитку, відповідне додаткове фінансування школи у зв'язку з навчанням дитини з особливими освітніми потребами, організаційне, кадрове, методичне забезпечення), складання договору з альфа-одним з батьків (в даному випадку – бабусею).

Проаналізувавши проблемні ситуації, запропоновані фахівцями під час тренінгу, ми допомагали їм правильно визначити проблему та роль і місце усіх учасників ситуації (альфа-один з батьків, інші члени родини, фахівець, адміністрація закладу тощо), їх права та обов'язки. У процесі такого обговорення для учасників тренінгів ставало очевидно необхідність підготовки та підписання договорів між батьками кожної дитини та закладом (в окремих випадках є можливим підписання договору між батьками та окремим фахівцем). Предметом означених договорів, крім прав та обов'язків обох сторін, є забезпечення всіх корекційно-реабілітаційних процесів та нормальної життєдіяльності дитини в закладі усіма необхідними ресурсами. Таке забезпечення є спільною відповідальністю закладу та його засновника – з одного боку, та батьків дитини – з другого боку.

Розробка практичних методів сприяння формуванню компетентного батьківства є однією з актуальних проблем сучасної спеціальної педагогіки, рішення якої дасть батькам дітей з полісистемними порушеннями розвитку можливість у майбутньому правильно оцінювати свої проблеми та знаходити ресурси для їх вирішення, будувати конструктивні стосунки з оточуючим середовищем, уникати «батьківського вигорання» та необґрунтованого домінування та патерналізму по відношенню до себе. Все вищевказане дозволить батькам забезпечувати позитивний напрям когнітивного, емоційного, соціального та особистого розвитку дитини з полісистемним порушенням розвитку (аутизм/ДЦП) протягом усього періоду «особливого батьківства».

Література

1. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. – Львів, 2008. – 334 с.
2. Хворова Г.М. Зміст та рівні батьківської компетентності у корекційно-педагогічному аспекті. // Хворова Г.М. / Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака.– Вип. XVII в двох частинах, частина 1. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. – 368 с. – С. 355 – 362.
3. Хворова Г.М. Адаптація методики незавершених ситуацій (МНС) для діагностики та формування компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2016. - №4. – (готується до друку).

References

1. Romanchuk O. Nepovnospravna dytyna vsim'yi ta v suspil'stvi. – L'viv, 2008. – 334 s.
2. Khvorova H.M. Zmist ta rivni bat'kivs'koyi kompetentnosti u korektsiyno-pedahohichnomu aspekti. // Khvorova H.M. / Zbirnyk naukovykh prats' Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka / Zared. O.V.Navrylova, V.I.Spivaka.– Vyp. XVII v dvokh chastynakh, chastyna 1. Seriya: sotsial'no-pedahohichna. – Kam'yanets'-Podil's'kyu: Medobory-2006, 2015. – 368 s. – S. 355 – 362.
3. Khvorova H.M. Adaptatsiya metodyky nezavershenykh sytuatsiy (MNS) dlya diahnostryky ta formuvannya kompetentnosti bat'kiv ditey z polisystemnymy porushennyamy rozvytku // Osoblyva dytyna: navchannya i vykhovannya. – 2016. - #4 (hotuyet'sy do druku).